

ELŐSZÓ

Megeszünk valamit, megiszunk valamit – szokták mondani Bodor Ádám novelláiban. Megiszunk valamit, nem pedig inni fogunk valamit, vagy iszunk majd valamit, vagy megiszunk egy fél deci rumot vagy konyakot vagy vodkát. Megteszünk valamit – van az ilyenszerű kifejezésekben valami egészen finom nyelvtani és azon túli feszültség. A jövő idejű értelemben használt jelen idejű igealak a cselekvés feltétel nélküliségét, bizonyosságát sugallja, kizár minden – a fog-gal vagy majd-dal kifejezett jövő időben benne rejlő – feltételes árnyalatot, bizonytalanságot, s a meg igekötő révén a cselekvés befejezettségére, következetességére, telítettségére utal. Annak rendje és módja szerinti cselekvésre tehát, olyan cselekvésre, amely nem tűnékeny, esetleges eszköze valami egyébnek, hanem telítettségében, töménységében maga is cél. Az ily módon meghatározott cselekvésre aztán különös mondattani iróniával rímel rá tárgya, ez a határozatlan, elmosódó, érzeteink és fogalmaink diktatúrája ellen fellázadó tárgy: a valamit.

S hányszor leírja még a bizonyosságok Bodor Ádámja ezt a „valamit”, hogy kigúnyolja a bizonyosságok dölyfét. A beteg valami bajtól ellankadtan piheg a takaró alatt, a hegyek szerelmese valamiféle áhítat mozdulatával emeli az égre karját, az öngyilkosságra készülő valahol a város szélén ül valami bokrok alatt, a magányos apa valami éhséggel kívánja újra meg újra látni a fiát. De nemcsak jelzői merülnek el szívesen a névmás éjszakájában. Hasonlatai nemegyszer

olyannyira tárgyszerűek, hogy a hasonló beleolvadni látszik a hasonlítottba, a stilisztikai funkció a közlő funkcióba, a közlés pedig szinte önisméltetésnek tűnik: „...olyan, mint aki alig képes valamit viszonzni”; „Olyan ez a dolog, hogy ettől csak ácsorogni lehet az utcákon”; „Olyan volt, mint egy darab valami, amit letettek és otthagytak”; „Ha most úgy akarnék beszélni, mint te, azt mondhatnám, hogy a Kurt Fiala bútorai és az egész culája addig maradnak itten, amíg eljön az a valaki, aki azért jött, hogy elrendezze a Kurt Fiala culáját.” A jelző, amely föloldódik és eltűnik a bizonytalanban, a hasonló, amely úgy tapad a hasonlítotthoz, mintha belé akarna hatolni, hogy belülről világítsa át – a fogalmazásnak ez a látszólagos henyesége, az alakzatoknak ez az aszketikus lekopasztottsága azonban szigorú szabátosságban fogant. A szó önmérséklete nyilvánul meg ebben, az az aggodalom, nehogy tolakodásával elrebbentse, magába feledkezve elszalassza a dolgok titkát.

Szóképeink összehasonlítanak, jelzőink elvonatkoztatnak, szavaink általánosítanak, a dolgok titka: a „magánvaló” ellenben hasonlíthatatlan, osztatlan és egyszeri, s így már puszta megnevezésével is megsértjük közvetlenségében, mint ahogy az elemi részecskék viselkedését is befolyásolja puszta megfigyelésük. Amikor a dolgokat megnevezzük, egyben idegenségüket is tételezzük. Bodor Ádám tétovázása jelzőiben, tartózkodása hasonlataiban ennek az idegenségnek tudomásul vétele, a nyelvi stílus határozatlansági relációja.

Ámde nemcsak megnevezzük, hanem értelmezzük is a dolgokat; az erkölcsi világban, ahol az ember emberi tettekkel áll szemben, értelmezzük a tetteket. Megmagyarázni, minősíteni

voltaképpen szintén nem egyéb, mint magasabb fogalmak alá rendelni. Egy belvárosi borbélyüzlet legjobb borbélya lassan, megfontoltan, s mégis anélkül, hogy tudná, miért, belenyír vendége hajába. Egy ötvenéves férfi minden látható ok nélkül elhatározza, hogy véget vet életének. Az ok az okozatban lappang, éppen úgy, mint a hasonló a hasonlítottban, a minőség a „valamilyenben”, s csakis lappangásában határozható meg pontosan, mert hiszen az teszi lappangóvá, hogy meg akarjuk határozni. Bodor Ádám nem úgy teszi fel a kérdést, hogy érdek nélküliek-e a cselekedetek vagy sem, hogy található-e rájuk magyarázat vagy sem, hanem úgy, hogy hajlandók vagyunk-e lehetséges magyarázatainkba belefoglalni e magyarázatok kritikáját, hajlandók vagyunk-e megszorítani magyarázataink érvényét annak az idegenségnek a tudomásul vételével, amely az egyszeri jelenséget elválasztja fogalmaink általánosságától. Gyakorlatilag: hajlandók vagyunk-e valamely cselekedet elbírálásában, úrrá lenni érzelmi elfogultságunkon és előítéleteinken, melyek éppen azért, hogy elnyelik és nemlétezőnek tekintik – végtelenné, áthidalhatatlanná növelik a gondolkodó alany és a pusztán csak létező tárgy közötti távolságot, s olyan világot teremtenek, ahol a tekintet kábán, tehetetlenül hull vissza az átlátszóvá foszló dolgokról a szembe, s a szem mit sem lát, mert önmagát akarja látni. Bodor aszerint ítéli meg az embert, hogy miként viselkedik az önmagában és a másokban feltáruló ismeretlennel szemben, hogy van-e elegendő szellemi rugalmassága és erkölcsi bátorsága, van-e szerve a tapasztalatok újszerűségének érzékélésére, s eszerint újszerűek-e számára tapasztalatai vagy sem. A Téli napok Áronjának

„passzív rezisztenciáját” a betegséggel, a test rejtélyes és aljas összeesküvésével szemben az avatja heroikus küzdelemmé, a törékeny megismerés diadalává, hogy sem ő, sem felesége nem kísérli meg a „status quo” visszaállítását, nem próbálnak visszavonulni a részvét és a részvételtetés, a sajnálkozás és az önsajnálát egérútjain tűnt hétköznapjaik „könnyed biztonságába”, hanem vállalják az új helyzetet, azt az idegenséget, amely a betegség szuronyrohama nyomán lopakodik kettejük közé, vállalják, hogy legyőzhessék, s azzal, hogy vállalták, félig már le is győzték. Hasonlóképpen a halálra ítélt Katona, aki élete utolsó hét percét kiszakítja a múlt összefüggés-rendszeréből – mert nem gondol semmire, de a látni akarásba sűrűsödő életösztone megajándékozza még a hajnal képeivel –, s a lét e talpalatnyi magányos csúcsán, örök fényben fürödve várja be a vég föl-kúszó alaktalan árnyait (A kivégzés); a nő és a két férfi, akik letörlik magukról foglalkozásuk, éveik veritékét, hogy az elfogulatlanság pórusain belülük ivódhasson huszonnégy óra szabadsága (A kutya alakú hófolt); az anyjuk iránti bizalmukban megcsalt kamaszok egyike, aki habozás nélkül elfogadja a megtorlás és kitzasztottság előtte merőben új, száraz, fagyott birodalmának kihívását (Testvérek); Holló Péter, aki a más létnek, a tőlünk függetlennek kijáró tiszteletteljes és jóindulatú tárgyilagosságában mind az eredendő ellenszenv, mind a közöny formájában visszautasítja azt a rosszhiszeműséget, amelyre felesége szeretné hangolni őt az idegen város és félidegen lakói iránt (Egy idegen városban) – a dolgok birtokba vételének, a létezésnek „önkritikai teljességét” testesítik meg Bodor Ádám szemében. És viszont: A tanú Jakabjának például azért nem adatik meg

ez a teljesség, mert képtelen eltávolodni önmagától, tulajdon elidegenedtségétől, képtelen tőle annyira eltávolodni, hogy fölvehesse vele a harcot. Noha a tárgyalás megzavarja a hamis tanúzó Jakab „napjainak könnyű unalmát”, s a vádlott titkának fölsejlése (az a tény, hogy Demeter egészen váratlanul nemcsak hogy nem tiltakozik a rágalom ellen, hanem mintegy beismerő vallomást tesz annak súlya alatt) fogékonyá teszi Jakabot saját énjének rejtélye iránt; Demeter érthetetlen magatartásának világánál érthetetlennek tűnik számára saját magatartása is, kérdésessé, hogy miért, miféle belső indíték, miféle észérv vagy miféle téboly hatása alatt hagyta magát rávenni a hamis tanúzásra – ám Jakab groteszk erőfeszítései szorongásában is arra irányulnak, hogy megmentse magának napjai könnyű unalmát. Fölkeresi felbujtóját, hogy magyarázatot nyerjen, és áldozatát, hogy megmagyarázzon; abban a hiszemben, hogy tettét mindennapi tetteinek logikus következményeként foghatja föl, nem veszi észre, hogy mindennapjainak logikája érvénytelenné vált. Bukása tragikomikus, mert elfogultsága és előítéletei, amelyekkel a dolgokat rabul ejteni igyekszik, őt magát ejtik rabul. És ugyanilyen tehetetlen önnön léte megalapozásában Bahleda Géza meg Obrád Simon (Utasemberek), mert elfogultságukban eszköznek vélik azt, ami kisajátíthatatlanul öncél a mások létében; érettük valónak, sőt általuk valónak hiszik azt a magánvalót és magáért valót, azt az önmagát teremtőt, azt az eget és földet és barmot, azt a kozmoszt, azt a semmit, ami a másik. Tettük színhelyére visszatérő gyilkosok; recsegő, beomló tetőkre meg bennégett tulipános ládákra meg bennégett csecsemőkre emlékeznek a falu kocsmájában, haj-

dani énjüknek arra a realitására emlékeznek, amelyet az áldozatok gyötrelmének realitása kölcsönzött neki; és beomló tetőkre meg bennégett csecsemőkre akarnak visszatérésükkel emlékeztetni, hogy visszaszerezzék ennek a realitásnak az illúzióját. Huszonöt év előtti önmaguk kísérteteiként Bahleda Géza és Obrád Simon az életösztön makacsságával hajszojja ezt az illúziót. Amint azt tapasztalják, hogy a puszta bemutatkozás nem elég, egyre vastagabb célzásokkal, egyre durvább kihívásokkal próbálják a büfés előtt feleleveníteni a kapcsolatot tulajdon személyük meg a pusztulás emlékképei között, hogy újra alakot ölthessenek, mintegy testté sűrűsödjenek az őket körülölelő rettegés nyomása alatt. Azonban Bahledák nemcsak azt akarják, hogy rettegjék és gyűlöljék, hanem azt is, hogy szánják és szeressék őket; olyanok, mint a bukott istenek. Mivel az istenek léte nem tulajdon múltjukon élőködik (mint a kísérteteké), hanem tulajdon hiányukon (az elme hiányérzetén), mivel sohasem volt részük a realitásban, s ezért nincsenek igaz képzeteik, csak illúzióik a realitásról, az istenek nemcsak azt feltételezik (mint a kísértetek), hogy realitásukhoz szükségük van áldozatuk: az ember kínjának realitására, hanem azt is, hogy az embernek is szüksége van rájuk saját realitásának érzékelésében. Így a hatalmukat veszett kísértetekkel szemben, akiknek bele kell törődniük szertefoszlásukba, a hatalmukat veszett istenek nem adják föl feltétlenül a harcot a létért. Önnön léthiányukat az emberre ruházva, úgy okoskodnak, hogy az ember sem nyerheti el közvetlenül léte igazolását, csak közvetve: a félelemben az istencsapástól vagy az örömben a csapás elmaradásán. Ha pedig az öröm nem közvetlen, nem pozitív

élmény, hanem a szenvedés hiánya, akkor egy bukott, ártalmatlanná vált isten, aki a pusztítás istene volt, joggal tarthat igényt az ember hálájára, rokonszenvére, sőt szeretetére, s e szeretet által a létezésre. Bahleda Géza és Obrád Simon osztozik a bukott istenek sorsában. Okoskodásuk hamis: nem rendelkeznek az elégséges ok monopóliumával, fölöslegesek az emberi lét realitásának a szempontjából, így hát az ember nem hajlandó megváltani őket sem szenvedése, sem öröme által. Nem térhetnek vissza a földre, mert soha nem éltek a földön, nem térhetnek vissza a földbe, mert nem a földből vétettek. Bukásukban sem adatott meg nekik a halandóság rangja. Megölik őket, de mintha jelen sem lennének, és jelen sem lennének, a büfés tekintete öli meg őket, a büfés szemében halnak meg, csontjuk sem reccsen, vérük sem csordul, csak eltűnnek, megszűnnek, beleolvadnak a homályba, a szótlanságba, a csendbe, mert csak a semmibe térhetnek vissza.

Göbben viszont – az itt következő novellák vissza-visszatérő alakjában – „...minden csak félig tudott tönkremenni, s tudta, hogy nem romolhat meg nála semminek annyira az emléke, hogy egyáltalán ne lehessen rágondolni többet, s lefogná bárkivel, hogy ezt nem lehet kiirtani belőle”. E novelláknak a szerzőhöz legközelebb álló hősei úgy élnek, hogy minden napjukra bármikor vagy legalábbis valamikor visszaemlékezessenek. Göb, akinek vonatjára várakozva csak egy éjszakát kellene agyonütnie (Kihalt, csendes utca), a hegymászó, akinek csak egy domboldal jegével kellene megbirkóznia (Fölfelé), olyan, szinte tudományos kíváncsisággal gyűjti a helyszínrajzi, tárgyi és időadatokat, mintha csak azért várakozna és fá-

radozna, hogy később számot adhasson róla, Holló Péter pedig egyenesen azzal indokolja egy ízben gondoskodását halott ismerőse holmijáról, hogy e holmik zavarják, mivel nem nélkülözhetetlenek a halottra való emlékezés szempontjából. Nem a jelennek folyamatos múlttá hamvasztása ez, és nem „memorizálási objektum” itt a cselekvés. Éppen ellenkezőleg. A felidézhetőség a létezés önkritikai teljességének jegyében, a tevékeny, de jóhiszemű tárgyilagosság szellemében végrehajtott cselekvés legfőbb ismérve Bodor Ádámnál, ezért biztosít oly kitüntetett helyet novelláiban az emlékezésnek. S mivel hősei annyiban emlékeznek vissza tapasztalataikra, amennyiben meg tudták kímélni a dolgok egyszerű szüzességét az általánosító gondolat és érzelem erőszakától: az elfogultságtól és az előítélettől – Bodor Ádám annyit örökít meg e tapasztalatokból, amennyi nélkülözhetetlen a rájuk való emlékezés szempontjából: a fizikai tény, az érzékeinkkel felfoghatót, amelyet legkevésbé fenyeget az a veszély, hogy elmerül az általánosban, és azokat a gondolatokat és érzelmeket, amelyek már-már az érzéki adatok élességével különülnek el egymástól, s a mnemotechnikai jelek alázatával simulnak tárgyukhoz. Tartózkodása attól, hogy ránk kényszerítse egy divatos lélektani naturalizmus mindentudását, agresszivitása abban, ahogyan feladatot ad és határt szab okadatoló értelmüknek, a bizonyosságoknak és a bizonytalanságoknak ez a nagyszerű játéka, az elbeszélő stílusnak ez a szabatos határozatlansági relációja okozza, hogy Bodor Ádám novellái a megvilágosodásszerű felismerésnek azzal a kettősséggel hatnak ránk, amely Platónnál a megismerés maga: meghökkenetek, mintha sohasem tapasztaltunk volna hasonlót, és megnyugtatók, mintha csak vissza-

emlékeznénk valamire, amit elfelejtettünk. Valahogy így vagyunk a szerzővel is. Meghökkenünk: hogyan lehetséges, hogy ez a Bodor Ádám a „kísérletezés”, a „szárnypróbálgatás” szakaszát egyszerűen átugorva, egyik napról a másikra a hazai magyar prózairodalom élvonalába emelkedett? És megnyugszunk: úgy tűnik, mindig is ott volt.

K. JAKAB ANTAL